עגנון והספרות הצעירה: עדות אישית

מאת א. ב. יהושע

אלה הם דברים שנאמרו ביום־עיון לש"ע עגנון, שנערך באוניברסיטה העברית, במיסגרת שיבוה שהוקדשה לנושא: יישומו של עגנון בספרות העברית.

את השורות הבאות:

„כשראה הזקן שהוא קרוב לדיות לתוך חפיר, תלה בנו את עיניו המתחננות. פניו היה שכבוה את זוג דיניו, שראה, שהבנו עשתר נרעשת מילה מן הענין, ואם שהיא אשה בכוכה ומשולת, ברגשותיה, אין בטוחה לעמוד את הדממת המלחמות על פניה, ינעש אליה לעמוה, ואפילו שהוא עני מעמדים ומלוכלך, ניחמה בטיטב יכולתו.

„לפחות ראה, שלא יהא לבמש על מצבו, מפני שמתייחס הוא לקטון לבני עשתר, שדרדרות־אמת שורה בינינים כל ימי שמתו אצלה. ניעש לשפוך הפרי וחשעיל את עצמו מזריות אל חקר־ דרע שם בריעה מתוך המתנה" —

לא כתב עגנון, אלא בחור צעיר שיעשב בחדר שבמיידלימים יכן של ביבור חצרים. בנגב שנוח צחרהבנו, בוץ בחמלט לא עגנוני; הוא כתב שורות אלו כמה חודשים לאחר שהשתחרר מהצבא לאחר מלחמת־העצמאות, שאז התחילה איזו תקופת הפוגה שקטה ב„מאז הישראלי" בין הקנים המישים ושבע ושישים וארבעה־חמש.

אני בכוח שנתשב־עגנון (ואיכני ידע איפה היא נמצא היום, באוניברסיטת תל־אביב או בבר־אילן) היה מגלה עיד שמכסכו זה לא נכתב עליידי עגנון, היא היה דוחה את הגלה „שחוייב" בבלתי מתאימה לסיגנונו של עגנון, ואולי אפילו מעיר איזו הערת לגבי הצירוף „כמיטב יכולתו". אבל בבל־זאת הלמיון ומעצום של נכסכו זה לנכסכו של עגנון, הנתבמדיע המהולגת לריתמוס שלו, השאילה של המילות וסיגנו־ מאיזון. כל זה אומר דרשני. אולמנם מכל הסופרים הצעירים שאת אותה תקופת הייתי אני הסיקרה ה קיצוני ביותר, ובאיר מיקרה קיצוני הבאתי גם לכאן. לכן אני מרגיש שתרמתי לדיון זה — בין שני סיופסרים המרים בלשונו של עגנון, לבין פרופסור שיהיה אולי גם הוא במיר — פריכה להיות ערכת אישיות. מוכן אני לפעמות אגיש קטנה לעצמי כיוצא שדמה באיום שנים מעגנון.

*

לימר את האמת, אני עצבי נדהם מחדש בשאני רואה עד כמה דבקתי בריתמים העגנוני באותה תקופה. לעני הסיפור „מות הזקן" כתבתי סיפור בטם „מכתב של גשמים", שאותו שלחתי לאהרן מגד, עורך „משא" אשר כתב לי אמבב־תשובה אינן בעירוף כתב־יד, ואמר, כן. לא רע, יש משהו, אבל איך אפשר לכתוב בחיקוי שלם כזה של עגנון (אהרן מגד היה עורך מצוין, שהתיקים לכל סוגי מיגוון, במוסף הספרותי של „הארץ" היו שולחים חומרה כיבוד־יד בעירוף מרק סנגדרטי מודפס, ומשום כך נדמה לי, במשך ענים רבות מאוד לא שלחתי ל„הארץ" סיפור).

אבל משאני חושב על עצמי מאותה תקופה, חייב נדמה לי שאת החיקוי וזה כתבתי בלב שלם ובלי היסוס, מתוך תחושת בטחה שאכן אני בותב מכדאי חדש. כלומר, לא הייתי מיפש עד כדי כך לחשוב שאף אחד לא יזהה את כתיבתי של עגנון, שהיתה מפרסמת כל־כך, אלא הייתי בטוח מהחושת פנימית שאני שואל מעגנון רק מ ס פ ת ת, כדי להיכנס למקום שהיה בעיני שונה לא רק מעגנון, אלא בעיקר שונה מאותו מחוזי מתסיבות שקרמת לי — ספרות דור מלחמות־השיחרור.

תוכנו המנימי של הסיפור „מות הזקן" — מעשה בזקנה תקיפה בדעתה, שהחליטה לקבור חיים את ידידה הזקן שהמשיך לחיות יותר מדי, לדעתה, ומיתוודי־הטילות הטאטיבי של הדיירים עם המעשה הזה — נראה לי לחלוטין רחוק מעגנון, על אף הלבוש העגנוני המובהק, ושונה מבחינה רחונית־נפשית.

לכולו, גם הקוראים הטובים שהיו לי באותה תקופה אכן ניחו את הכיוון החדש. והם מלחו על הלבוש העגנוני המרבהק. אבל עכשיו אני ידע היטב, שאילו לא התחשבתי בכגדים של עגנון, לא הייתי גמול לכתוב בכלל, כלי כלי־לבוש ספרותים אלו לא יכולתי לבטא כלל את מה שרציתי לבטא. אני יודע שיש לחיזור במילה בלים כאשר אני מדברים על ספרות, כי הרי צורה ותוכן נתתכים זו בזה. אבל בבל־זאת, נדמה לי שהתלחמה בין לבישו של עגנון לבין מהותי יש לה תוקף למיצרה שלנו.

*

אגם, עגנון שצמו ראה את הסיפור הזה. לאחר שהתפרסם, ביקש אבי את אישו של עגנון, שהיתה תלמידנו חפרסית לערבית, לתרגמו את הסיפור לעגנון. לומר את האמת, לבר לא היה שלם כל־כך בד עם הענין. אבל לאחר שנקבעה פגישה עם עגנון מובהק, ערבשבת, בשהכל מקבל מין לחיצת שבאתי אליו בחורף, ביום ששי אחר־הצהריים, בזמן עגנוני מובהק, ערבשבת, בשהכל מקבל מין לחיצה מרשיפזית כזאת, וצריך לנהר. הוא עשה את התיאטרון חקון וחמבילבל הזה", שאנחנו עושים עכשיו לכתבנים צעירים שבאים אלינו, הציא לי מקופסת איזה סוכריות עבשות. אני סמעם בטוח שלא קרא את כל הסיפור, אלא רק ריפרף עליו, עילעל בעתתן לפני. התייחס גם דרך אגב לימי צקלג של ס. יזהר שיצא באיזו זמן לאור יחת מונת שם על השילחן. ואמר לי דברים בלתי־מחייבים, אבל מישפט אחד אני זוכר היטב: בפערת שוכל אפ־ שרתגישו את השמר אי את הסיגנון, משהו כזה. אינני יודע אם הבנתו אלי או גם לילהר, אינני יודע אם אמר זאת ברצינות (לי נזכרת שכן), אי היתה זו רק הערה אירונית עדינה כדי לתמוה על החירות שנטלתי לחקות כך את סיגנונו. מכל מקום, זאת היתה הפגישה ביחידות חיוחיה עמו. מאז ראיתי אותו כמה פעמים בחברת אנשים אחרים, בשיחות כלליות מאוד. נחניתי, כמובן, בנמו כולם מהחומר שלו, אבל לא הייתי מעוניין לדאותו ביחידות. הוא לא מעיר אותי מבחינה לוחנית. לא היתה לי תרגשה שהוא יכולל לתת לי תשובה לשאלות הרחוניות שהעסיקו אותי. הוא היה חשוב לי מאוד כ ס ו ס ר. הוא נתן לי מפתח ברור, ברגע קריטי בחיי מאוד. אני ולא העולם הרוחני שלו, שהיה בלתי־רלוואנטי לי מבחינה אישית עמוקה.

אני לא יודע מה הוא חשב עלי בהמשך חשנים. שוב, אבל, שהיה מין מתוך סמוי ביני לבינו, מגע אחד לאחר שנים בביקר־שלמה בטלביה, ועגנון שאל שלי אודותיו. אני אמר לו: אומרים עליו שהוא מדקה אותך. ואז עגנון נכנס בכעס, ונרטן בחיי: אותי אין מחקים.

*

אני רוצה עתה לנסות ולהסביר מה הוו בדיוק הכלים שהוא נתן לי רק לי, אלא לקבוצה שלמה של סופרים. אלי שביר אמר בשיחתו, שעגנון הוא כמו הר גדול שעמד בדרכם של הסופרים. השאלה אינה מי עבר אותו, כי כולם עשו זאת, השאלה היא איך יצאו מן ההר הזה. איני בטוח שבכל מיקרה אריך היה דור שלם של סופרים לחצות את ההר הזה. עובדת שהדור הקודם לנו, שעגנון היה קרוב להם הרבה יותר מבחינה הפרשי־גילים, לא חצה אותו, אלא אולי רק השיק את ושם עם ההר הזה. ובשנות היצירה הראשונות שלו לא נזקק לעגנון כלל ועיקר. אני חושב הן על מגל, הן על שמיר, כמובן של יזהר, וכן שחם, ברטוב ואחרים. אילו אנחנו — דור הפריזאיקיים של המדינה — פיצינו אל עגנון בראש ובראשונה ממעט החחיית שחיינו את הספרות שקדמה לנו. מבחינה הסיטואציה הספרותית, צריכים היינו לפנות אל עגנון (מעבר לשאלת הקשיות באישיות הספרותית של כל אחד מאיתנו).

הנמנמיגות העמוקה שלנו נגדו מלחמת־השיחרור איננה שאלה של אישיה ספרותיה. הייעגנו הספרות־יים של דור זה — יחד, שמיר, מגד, שחם, ברטוב, מוטיגוגו ואחרים — איננו עומדים כאן לדיון. לבסוף הגדרנו את נקודת הקונפליקט איתם בעזות מרובה, מדי לתת לחיש לתיולד (ולידי יישב בבריאל מוקד, ש יחל את המחרפה הזאת בדם ואש). אני רק זוכר את הקריאה העכיה הנוגדת שלי, כאשר בירכתי להתחיל לכתיב, שאני ערוך לכתיב אחרת מדור מלחמת־השיחרור, וכאן באתי אל עגנון כדי לבר: ממנו עניה בסיפר.

*

במה סייע לנו עגנון?

ראשית, בטעם האחרות הזאת שנתנו סיפרי אחרות מאותה תקופה פנימי מגיבוש ואיז פנימי, שרוחה קשורה לנוקד הדתיגוגי של הר מלחמת־השיחרור. אני יודע סופרים אלה כועסים מאוד בשאנו מדברים על הסוגניות הלוגית זאת. הם רואים את הקיפתם כעשירה סתירות. רב־מדדים ולדאי שהאמת נמצאת איפשם באמצע. אבל עובדו היא שחוויית הקולקטיב הזה היתה ממשית, אם עירוה התגדרות כה עזה. בראש ובראשונה מצד אלו שהיו סמוכים אליה במיוחד, כגון עליה כהנא־כרמי ועעדיין מהחדת באוזני רשימתה המפורסמת ב „מעריב" על־אודות דור מלחמת־השיחרור, דשיגה מלאה הוקפנות מנקודת מבטו של זה העומד „מהר היישבים ליד המדרון", זה המבקש לתת ערך לעבר מחוץ לחוויית הקולקטיב, שאותה הוא שולל בעצו היותה חוויית קולקטיב. הוא חדין בבשורר יהודה עמיחי, שגם הוא, בדרך משל, מתיגה זחר, כיו עצמי מחוויית קולקטיב זה. אבל, גם עמיתי הישפו עמוקות מעגנון, אף כי איני נכלל בדר־כלל ב„ישבו המקובלה. זכרו נא, למשל, את הסיפור „בלי בירושלים" בקובץ „ברוח הנוראה הזאת", או את הרומן שלו „לא מעכשיו, לא מכאן" שעבהב על כי ביעוב של „ארץ נטה לליר". הוא הדין באהר אפלפלד, שהושפע אף הוא, עליפי דרכי, מעגנון. אפלפלד בדרך היה למצוא את ההתי הספרותית דרך אחרת ביתר אדרת. על זרותי וניכור להוויי הישראלית־קולקטיבית של תחילת שנות החמישי הוא דיבר הרבה בכמה רשימות ראשונות. יוכ קניוק, השייך גילית לאותו דור, ואף השתתף ב מלחמת־השיחרור, היה מסוגיג אף הוא מאיתה חוויי עובדה, שלאחר מלחמת־השיחרור הוא עוזב אי ישראל ומשתקע למשך שנים טובות וארוכות ב אמריקה. שם הוא מתחיל לכתוב את סיפורי הראשונים („הוריד לטעלה"), נדמה לי אפילו ב אנגלית, ורק בתוך שנות המחמישים שב לישראל ומכבס את מעמדו בספר עברי. יצחק אורפז, בני חוויית מדהמת מיאד של המאה והחיית הגדולה (חוויית שהתגלתה רק לאחרונה בעוצמתה בקובי הסיפורים „רחוב הכומוניה"), אומנם משרת כמר בכרי בצאל, מעורב ישירות בתוך המציאות הי ישראלית, אבל מדהיק עמוק בתוכו מציאה אחרת עמוק עוד, בן למישפחה רביזיוניסטית קיצונית מ ירושלים, הנוהה באמצע שנות המחמישים בקיבוץ לאמי ושמרני של הנוסח־העברה, גם הוא מפרק איזד עבר, כמהאישי והאידאה ליגי מעורבים בתו רובת עת (התגלה רק קצה מחוויה מדהמת ז ב„הר הצעת הרעה", ואני בטוח שעוד יתגלה חומר נ ספ), ואף אני, בן הישוב הסתדרי הישן בירושלים, המיחות כאשכנזי מיבהה לכל דבר, קבוצה זו מ מכ־ירים, של מתחזים בטבון מסיים, בעלי תחוש כפולה, הנמצאים סמוך מאוד, ובחזדמנות מסוימות עם חוויית הקולקטיב הזה שהולכת ומתגוסבת. קשורים אלה ולא קשיים אלה בעת, ובעונה אחת, ומבקשים משהו אחר.

*

אני אומר: חוויה קולקטיבית עוזה זו (ואיני אני אומר זאת לגנאי, חלילה, אלא רק כביון עובדה) כבר מתחילה להתגיסס, לטרות שכ־ארי דור מלחמת־השיחרור המיבהקים נדמה לי שלעולם לא יתחדר מעצמתה (יזהר עהיה המבטא העמוק והאותנטי ביותר שלה שיקר, יאלו האחרים בהנים כל הינו את הדברים סביבם, במודע או שלא במודע, על

(המשך בעמוד 21)

א. ב יהושע

מלחמת־השיחרור, וכאן באתי אל עגנון כדי לבר: ממנו עניה בסיפר.

*

במה סייע לנו עגנון?

ראשית, בטעם האחרות הזאת שנתנו סיפרי אחרות מאותה תקופה פנימי מגיבוש ואיז פנימי, שרוחה קשורה לנוקד הדתיגוגי של הר מלחמת־השיחרור. אני יודע סופרים אלה כועסים מאוד בשאנו מדברים על הסוגניות הלוגית זאת. הם רואים את הקיפתם כעשירה סתירות. רב־מדדים ולדאי שהאמת נמצאת איפשם באמצע. אבל עובדו היא שחוויית הקולקטיב הזה היתה ממשית, אם עירוה התגדרות כה עזה. בראש ובראשונה מצד אלו שהיו סמוכים אליה במיוחד, כגון עליה כהנא־כרמי ועעדיין מהחדת באוזני רשימתה המפורסמת ב „מעריב" על־אודות דור מלחמת־השיחרור, דשיגה מלאה הוקפנות מנקודת מבטו של זה העומד „מהר היישבים ליד המדרון", זה המבקש לתת ערך לעבר מחוץ לחוויית הקולקטיב, שאותה הוא שולל בעצו היותה חוויית קולקטיב. הוא חדין בשיחרר יהודה עמיחי, שגם הוא, בדרך משל, מתיגה זחר, כיו עצמי מחוויית קולקטיב זה. אבל, גם עמיתי הישפו עמוקות מעגנון, אף כי איני נכלל בדר־כלל ב„ישבו המקובלה. זכרו נא, למשל, את הסיפור „בלי בירושלים" בקובץ „ברוח הנוראה הזאת", או את הרומן שלו „לא מעכשיו, לא מכאן" שעבהב על כי ביעוב של „ארץ נטה לליר". הוא הדין באהר אפלפלד, שהושפע אף הוא, עליפי דרכי, מעגנון. אפלפלד בדרך היה למצוא את ההתי הספרותית דר אחרת ביתר אדרת. על זרותי וניכור להוויי הישראלית־קולקטיבית של תחילת שנות החמישי הוא דיבר הרבה בכמה רשימות ראשונות. יוכ קניוק, השייך גילית לאותו דור, ואף השתתף ב מלחמת־השיחרור, היה מסוגיג אף הוא מאיתה חוויי עובדה, שלאחר מלחמת־השיחרור הוא עוזב אי ישראל ומשתקע למשך שנים טובות וארוכות ב אמריקה. שם הוא מתחיל לכתוב את סיפורי הראשונים („הוריד לטעלה"), נדמה לי אפילו ב אנגלית, ורק בתוך שנות המחמישים שב לישראל ומכבס את מעמדו בספר עברי. יצחק אורפז, בני חוויית מדהמת מיאד של המאה והחיית הגדולה (חוויית שהתגלתה רק לאחרונה בעוצמתה בקובי הסיפורים „רחוב הכומוניה"), אומנם משרת כמר בכרי בצאל, מעורב ישירות בתוך המציאות הי ישראלית, אבל מדהיק עמוק בתוכו מציאה אחרת עמוק עוד, בן למישפחה רביזיוניסטית קיצונית מ ירושלים, הנוהה באמצע שנות המחמישים בקיבוץ לאמי ושמרני של הנוסח־העברה, גם הוא מפרק איזד עבר, כמהאישי והאידאה ליגי מעורבים בתו רובת עת (התגלתה רק קצה מחוויה מדהמת ז ב„הר הצעת הרעה", ואני בטוח שעוד יתגלה חומר נ ספ), ואף אני, בן הישוב הסתדרי הישן בירושלים, המיחות כאשכנזי מיבהה לכל דבר, קבוצה זו מ מכ־ירים, של מתחזים בטבון מסיים, בעלי תחוש כפולה, הנמצאים סמוך מאוד, ובחזדמנות מסוימות עם חוויית הקולקטיב הזה שהולכת ומתגוסבת. קשורים אלה ולא קשיים אלה בעת, ובעונה אחת, ומבקשים משהו אחר.

*

אני אומר: חוויה קולקטיבית עוזה זו (ואיני אני אומר זאת לגנאי, חלילה, אלא רק כביון עובדה) כבר מתחילה להתגיסס, לטרות שכ־ארי דור מלחמת־השיחרור המיבהקים נדמה לי שלעולם לא יתחדר מעצמתה (יזהר עהיה המבטא העמוק והאותנטי ביותר שלה שיקר, יאלו האחרים בהנים כל הינו את הדברים סביבם, במודע או שלא במודע, על

(המשך בעמוד 21)

בערוכת זיסי סתוי